Utrecht Centre for Early Modern Studies

de MACHT van het WOORD

Janskerkhof 3
UCEMS Publieksdag

ZATERDAG 3 februari 2018

12:45 - 17:00 Gratis toegang

Aanmelden via uu.ucems@gmail.com

Universiteit Utrecht

1. Hij heeft nooit geen boek gelezen
2. Ik heb het pamflet gelezen gehad
3. De publieksdag is goed bezocht geworden
4. Daar staat een boekje klein
5. O kindeke teer, o kindeke klein

Universiteit Utrecht

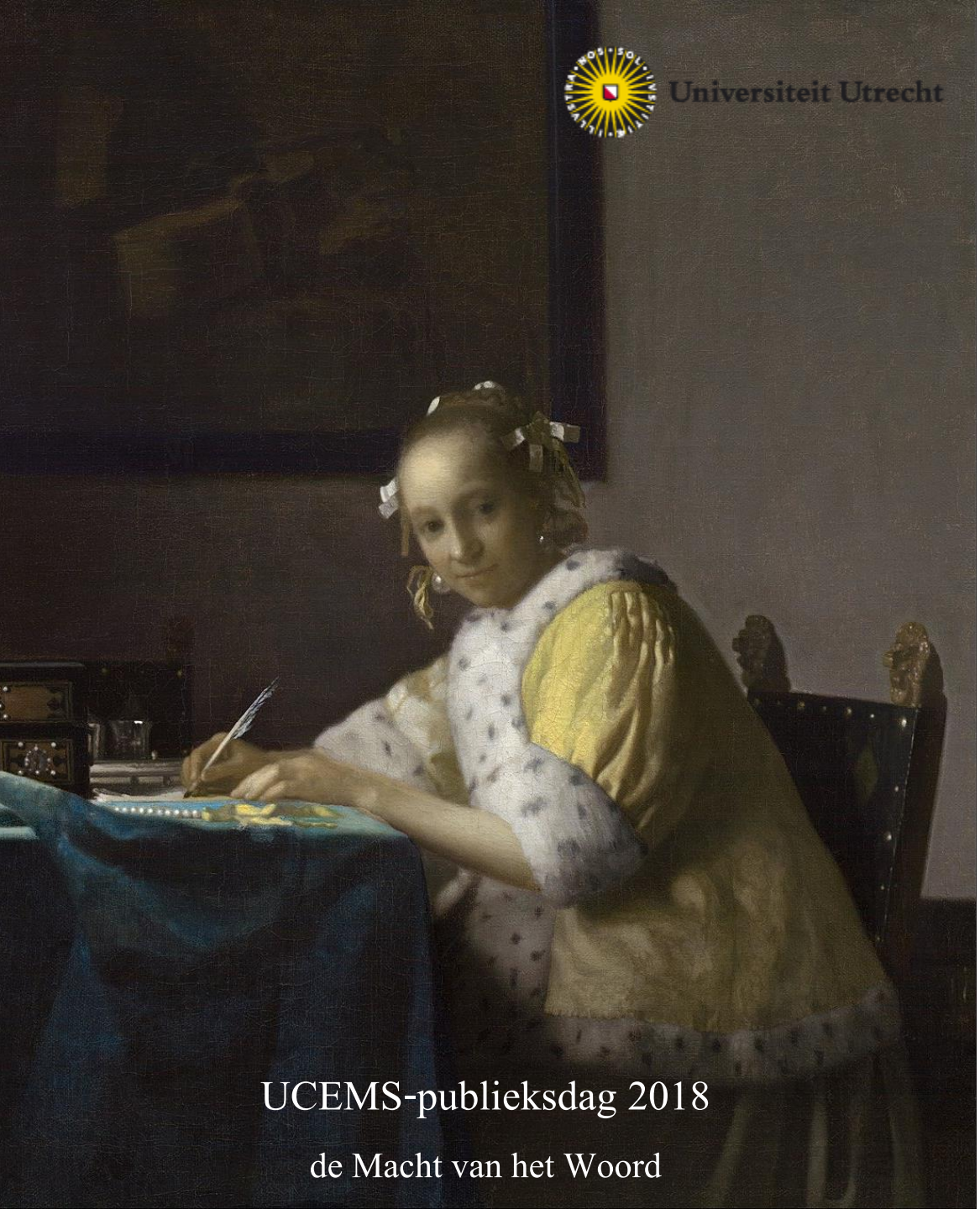

de Taal van de Republiek

Regels of Ratjetoe?

Feike Dietz

&

Cora van de Poppe

Middeleeuwen:

- ✓ Geen overkoepelende standaardtaal
- ✓ Regionale dialecten
- ✓ Latijn

Vroegmoderne tijd:

- ✓ Religieuze, politieke en sociale ontwikkelingen
- ✓ Behoefte aan een standaardtaal

de Macht van het Woord

A. Geeft taal de mens macht?

B. Is het Nederlands bij uitstek machtig, en waarom?

C. Hoe maken we het Nederlands (nog) machtiger?

D. Hoe zetten vroegmoderne schrijvers taal in om hun positie op te eisen en te verstevigen?

A. De macht van taal

Voorreden D.V. Coornhert bij de *Twe-spraack* (1584):

‘Want ghelyck de mensche zonder reden niet anders en zoude zyn dan een ander onredelyck dier/ alzó en is hy zonder de sprake niet veel anders dan een wild beest.’

‘de tale is een vroedwyf der zinnen/ een tólck des herten ende een schildery der ghedachten/’

Twe-spraack
vande
Nederduitsche
Letterkunst/
ofte
Vant spellen ende eyghenscap
des Nederduitschen taals,
uytghegheven by de Kamer
IN LIEFD BLOEYENDE,
t'Amstelredam.

A. De macht van taal

ZEDEKVNST
Dat is
Wel-levēs kunste.

P303
809
618

B. De macht van het Nederlands

Coornhert had het niet zozeer over taal in het algemeen, maar het *Nederlands* in het bijzonder:

‘overvloedighe ryckdommen onzer Nederlandscher tale’

(voorreden D.V. Coornhert bij de *Twe-spraack* (1584))

Waarom is het Nederlands bij uitstek machtig, waaraan ontleent zij haar macht?

1. Nederlands ontleent macht aan ouderdom

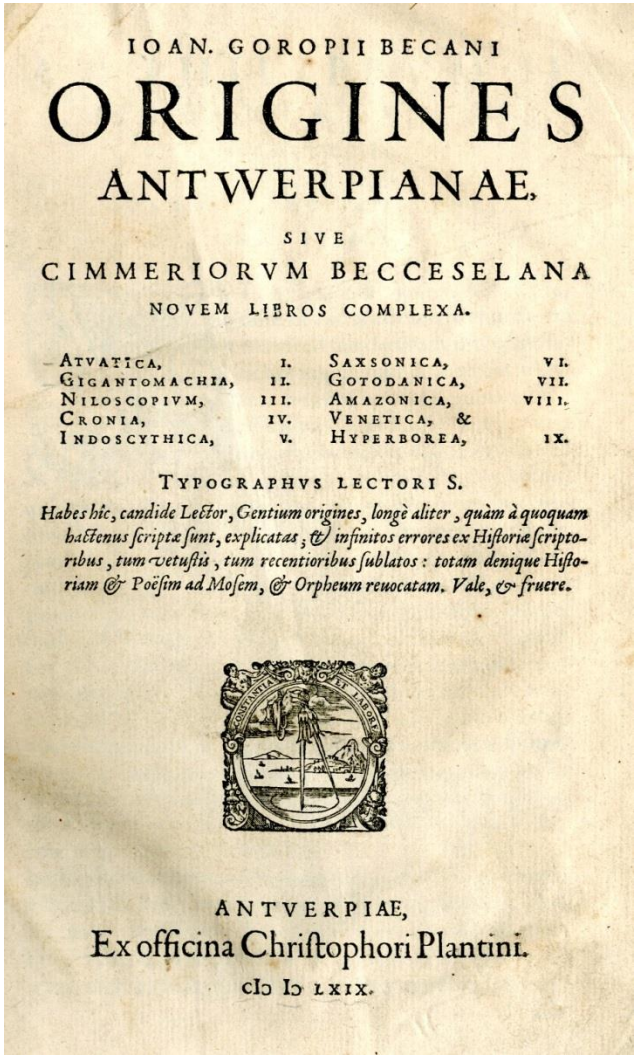

IOAN. GOROPII BECANI

ORIGINES

ANTWERPIANAE,

SIVE

CIMMERIORVM BECCESELANA

NOVEM LIBROS COMPLEXA.

ATVATICA,	I.	SAXSONICA,	VI.
GIGANTOMACHIA,	II.	GOTODANICA,	VII.
NILOSCOPIVM,	III.	AMAZONICA,	VIII.
CRONIA,	IV.	VENETICA, &	
INDOSCYTHICA,	V.	HYPERBOREA,	IX.

TYPOGRAPHVS LECTORI S.

Habes hic, candide Lector, Gentium origines, longè aliter, quàm à quoquam hactenus scriptæ sunt, explicatas; & infinitos errores ex Historiæ scriptoribus, tum vetustis, tum recentioribus sublatos: totam denique Historiam & Poësim ad Mosem, & Orpheum reuocatam. Vale, & fruere.

ANTVERPIAE,

Ex officina Christophori Plantini.

cIↃ IↃ LXIX.

- ✓ Johannes Goropius Becanus
- ✓ Duytsch → Douts → D'oudste

Simon Stevin: het Nederlands als de basis van alle talen:

- ✓ De selue **Françoysen** hebben ofte voormael Duytsch ghesproken, ofte het Duytsch in grooter eere ghehadt
- ✓ T'sijn voorwaer oirsaken die metgaders d'ander redenen, ons dwinghen te geloouen, dat de **Spaengnaerden** voormael oock, of Duytschen gheweest sijn, of dat sy hun tael naer het Duytsch gherecht hebben.

Twe-spraack
vande
Nederduitsche
Letterkunst/
ofte
Vant spellen ende eyghenscap
des Nederduitschen taals,
uytghegheven by de Kamer
IN LIEFD BLOEYENDE,
t'Amsteiredam.

Twe-spraack (1584):

- ✓ ‘de wyl onze taal verre d'oudste ende ryckste is’
- ✓ Taal als familie: woorden als ‘gheen […] bastaarden/ maer echt gheboren kinderen’. Die bloedband geven we via onze eigen bloedband door: ‘Ende mochtment óóck nu elckander / in ons moeders tale vroet maken/ […] een vader met zyn zoon’

2. Nederlands ontleent macht aan natuurlijkheid

Twe-spraack (1584):

- ✓ ‘natuur [komt] van n a + ende u r , dat beghin óf oorspronckelyckheyt betekent’
- ✓ ‘De grondwóórden zyn veel al uyter naturen (hare betekenis ghelyck zynde) ghemaackt/ zó dat de uytspraack der zelver met de betekenis ghemeenschap heeft. spreect het wóórdeken ick kauw, uyt zonder te kauwen’

3. Nederlands ontleent macht aan helderheid

DVYTSCHE EENSILBIGHE VVOORDEN.

Ick ...

Acht. I'estime. Existimo.
Aes. I'apaste. Inesco.

Back. Ie cuis. Pinso.
Baeck. Pono pharum.
Baen. Ie prepare le chemin. Præparo viam.
Ban. Ie banne. Proscribo.
Baer. I'enfante. Pario.
Bas. I'abbaie. Latro.
Baet. Ie prouffite. Commodus sum.
Bel. Ie tire la clochette. Tintinno.
Ben. Ie suis. Sum.
Berst. Ie creue. Crepo.
Bey. I'attens. Expecto.
Bid. Ie prie. Precor.
Biecht. Ie confesse. Confiteor.
Bied. I'offre. Præsento.
Bies. Ie beze. Mugio.
Bijt. Ie mors. Mordeo.
Bind. Ie lie. Ligo.
Blaeck. Ie flamboye. Flammo.
Blaes. Ie souffle. Flo.
Blaeu. Ie coleure de bleu. Colore cæruleo pingo.
Bleck. Ie couvre de lames. Bracteo
Bleeck. Ie pasli. Palleo.
Bleet. Ie beelle. Balo.
Bleyck. Ie blanchi du linge. Candefacio.
Blijf. Ie demeure. Maneo.
Blinck. Ie reluys. Resplendeo.
Block. Ie labeure assiduellement. Assiduè laboro.
Bloe. Ie saigne. Sanguino.

Caerd. Ie carde. Carmino.
Caert. Ie ioue aux cartes. Ludo chartis.
Caets. Ie ioue à la paume. Ludo pila
Cap. Ie hache. Concido
Cier. I'orne. Orno
Claer. Ie fai clair. Clarifico
Colf. Ie croche. Ludo claua
Cop. Ie scarifie. Scarifico
Cost. Ie couste. Consto
Coot. Ie ioue aux os. Talis ludo.
Coock. Ie cuisine. Coquo
Crab. Ie racle. Rado
Craey. Ie crie. Cornicor
Craeck. Ie croque. Crepito
Croon. Ie courronne. Corono.
Cruys. ie crucifie. Crucufigo
Cuyp. Ie fai cuues. Vieo dolia.

Dab. Ie patrouille. Palpo
Daeg. I'aiourne. Cito
Dael. Ie descens. Descendo.
Danck. Ie remercie. Habeo gratiam
Dans. Ie danse. Tripudio
Dau. Ie fai rosee. Roro
Deck. Ie couure. Tego
Delf. I'enfoui. Fodio
Denck. Ie pense. Cogito
Derf. I'oste. Audeo
Dersch. Ie bats en grange. Trituro
Derf. I'ay besoing. Egeo
Deys. Ie recule. Recedo
Dicht. Ie compose en rime. Cõpono
Dick. I'espessis. Denso
Dien. Ie sers. Seruio
Diep. Ie fay profond. Profundum
Inedo cuprum aqua forti.
Eysch. Ie demande. Peto.

Fael. Ie faille. Fallor
Fluyt. Ie ioue à la flute. Cano fistula.
Fryt. Ie fricasse. Frigo
Frons. Ie fronse. Rugo

Gaen. Ie voy. Eo
Gaep. Ie baye. Oscito
Geck. Ie mocque. Lasciuio
Gheef. Ie donne. Do
Gheel. Ie fay iaune. Rufo
Gheeu. Ie baaille. Oscito
Gheld. Ie vaux. Valeo
Ghiet. Ie fonds. Fundo
Ghisp. Ie fouette. Flagello
Ghis. Ie souspeçonne. Suspicor
Glat. Ie polie. Polio.
Glie. Ie glisse. Labor.
Gloey. ie deuien rouge. Candesco.
Gom. Ie gomme. Linio gummi.
Gord. Ie ceinds. Cingo.
Graef. I'engraue. Sculpo.
Greys. Ie refronge. Obduco frontê
Grijp. Ie gripe. Capio.
Grim. Ie rugi. Rugio.
Groey. Ie verdoye. Verno.
Grou. I'ai en horreur. Abominor.
Groen. Ie paind verd. Virido.
Gruet. Ie salue. Saluto.
Gun. Ie fauorise. Faueo.

Haeck. Ie hache. Concido.
Haest. I'haste. Festino.
Haeck. I'accroche. Iunco.
Hael. Ie porte. Adfero.

Simon Stevin

Tot d'incomst des Kuenincx waren vieren ghemaect die van selfs int water ontstaken, hy sal die noemen […] *Watervieren*: ende daer toe en behouft hy gheen gheleerde te sijne, noch hem lang te bedencken, maer **de leecken worden, duer de wonderlicke eyghenschap des taels, van selfs daertoe ghedronghen**. Ten is den hoorenden oock gheen nieu noch vreemt woort, hoewel hy dat van te vooren noyt ghehoort en had, reden dat sulcke niet alleen duer de ghewoonte verstaen en worden, maer uyt den ghemeenen aert der gheluyden

…anghesien onse tale daer in soo buytermaten gheluckich is, dat de Kinderen die noch op de strate spelen, maecken t'sameghevouchde woorden daer alle de Oude Gheleerden van d'ander Natien, inde hare niet machtich en sijn mede duer te geraecken, Als **T O P W E E R** (dat is alst coudt is, ende wanneer de straten schoon ende drooch sijn om bequamelick te toppen)…

Simon Stevin

Voorreden D.V. Coornhert bij de *Twe-spraack* (1584):

Het Nederlands is ‘verstandigh’ omdat de woorden zo helder zijn (‘klare sterren inden duysteren nacht’) en omdat de taal ‘ryck’ is dankzij de ‘overvloedighe verandering’

Twe-spraack
vande
Nederduitsche
Letterkunst/
ofte
Vant spellen ende eyghenscap
des Nederduitschen taals,
uytghegheven by de Kamer
IN LIEFD BLOEYENDE,
t'Amstelredam.

Taal als machtsinstrument: *wetenschappelijke kennis*

Vande vernieuwing des Wijsentijts

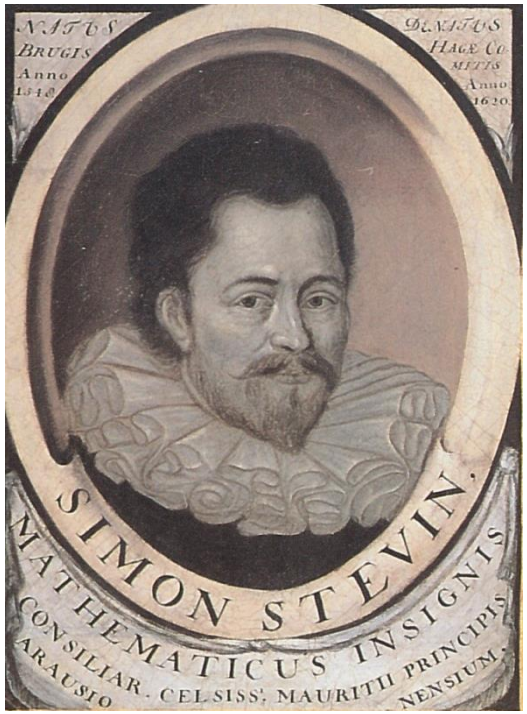

Simon Stevin

‘om allencx weerom te gheraken an sulcke groote wetenschappen alsser inden Wijsentijt geweest sijn’

Oplossing?

De Volkstaal:

Om te gheraken tot soo groote menichte van menschen als hier toe noodich sijn, soo souden de voorschreven ervaringhen en oeffeningen der consten ghehandelt moeten worden by een gheslacht ***in sijn eyghen angeboren tael****…*

Maar:

…welcke om wat besonders daer in uyt te rechten, ***besonderlick goet*** *soude moeten wesen, t'welck ick sedert den Wysentijt niet en merck gheschiet te sijn, uytghenomen byde Griecken.*

Maer sijnder gheen ander goe talen dan Griecx?

Iaet noch een die veel beter is, **namelic het Duytsch**, om dattet de t'saemvouging corter en ghewisser heeft.

DVYTSCHE EENSILBIGHE VVOORDEN.

Ick ...

Acht. I'estime. Existimo.
Aes. I'apaste. Inesco.

Back. Ie cuis. Pinso.
Baeck. Pono pharum.
Baen. Ie prepare le chemin.
Præparo viam.
Ban. Ie banne. Proscribo.
Baer. I'enfante. Pario.
Bas. I'abbaie. Latro.
Baet. Ie prouffite. Commodus sum.
Bel. Ie tire la clochette. Tintinno.
Ben. Ie suis. Sum.
Berst. Ie creue. Crepo.
Bey. I'attens. Expecto.
Bid. Ie prie. Precor.
Biecht. Ie confesse. Confiteor.
Bied. I'offre. Præsento.
Bies. Ie beze. Mugio.
Bijt. Ie mors. Mordeo.
Bind. Ie lie. Ligo.
Blaeck. Ie flamboye. Flammo.
Blaes. Ie souffle. Flo.
Blaeu. Ie coleure de bleu.
Colore cæruleo pingo.
Bleck. Ie couvre de lames. Bracteo
Bleeck. Ie pasli. Palleo.
Bleet. Ie beelle. Balo.
Bleyck. Ie blanchi du linge.
Candefacio.
Blijf. Ie demeure. Maneo.
Blinck. Ie reluys. Resplendeo.
Block. Ie labeure assiduellement.
Assiduè laboro.
Bloe. Ie saigne. Sanguino.

Caerd. Ie carde. Carmino.
Caert. Ie ioue aux cartes.
Ludo chartis.
Caets. Ie ioue à la paume. Ludo pila
Cap. Ie hache. Concido
Cier. I'orne. Orno
Claer. Ie fai clair. Clarifico
Colf. Ie croche. Ludo claua
Cop. Ie scarifie. Scarifico
Cost. Ie couste. Consto
Coot. Ie ioue aux os. Talis ludo.
Coock. Ie cuisine. Coquo
Crab. Ie racle. Rado
Craey. Ie crie. Cornicor
Craeck. Ie croque. Crepito
Croon. Ie courronne. Corono.
Cruys. ie crucifie. Crucufigo
Cuyp. Ie fai cuues. Vieo dolia.

Dab. Ie patrouille. Palpo
Daeg. I'aiourne. Cito
Dael. Ie descens. Descendo.
Danck. Ie remercie. Habeo gratiam
Dans. Ie danse. Tripudio
Dau. Ie fai rosee. Roro
Deck. Ie couure. Tego
Delf. I'enfoui. Fodio
Denck. Ie pense. Cogito
Derf. I'oste. Audeo
Dersch. Ie bats en grange. Trituro
Derf. I'ay besoing. Egeo
Deys. Ie recule. Recedo
Dicht. Ie compose en rime. Cõpono
Dick. I'espessis. Denso
Dien. Ie sers. Seruio
Diep. Ie fay profond. Profundum
Inedo cuprum aqua forti.
Eysch. Ie demande. Peto.

Fael. Ie faille. Fallor
Fluyt. Ie ioue à la flute. Cano
fistula.
Fryt. Ie fricasse. Frigo
Frons. Ie fronse. Rugo

Gaen. Ie voy. Eo
Gaep. Ie baye. Oscito
Geck. Ie mocque. Lasciuio
Gheef. Ie donne. Do
Gheel. Ie fay iaune. Rufo
Gheeu. Ie baaille. Oscito
Gheld. Ie vaux. Valeo
Ghiet. Ie fonds. Fundo
Ghisp. Ie fouette. Flagello
Ghis. Ie souspeçonne. Suspicor
Glat. Ie polie. Polio.
Glie. Ie glisse. Labor.
Gloey. ie deuien rouge. Candesco.
Gom. Ie gomme. Linio gummi.
Gord. Ie ceinds. Cingo.
Graef. I'engraue. Sculpo.
Greys. Ie refronge. Obduco frontê
Grijp. Ie gripe. Capio.
Grim. Ie rugi. Rugio.
Groey. Ie verdoye. Verno.
Grou. I'ai en horreur. Abominor.
Groen. Ie paind verd. Virido.
Gruet. Ie salue. Saluto.
Gun. Ie fauorise. Faueo.

Haeck. Ie hache. Concido.
Haest. I'haste. Festino.
Haeck. I'accroche. Iunco.
Hael. Ie porte. Adfero.

Taal als machtsinstrument: *praktische kennis*

Twe-spraack (1584):

‘Ende mochtment óóck nu elckander in ons moeders tale vroet maken/ dat een vader met zyn zoon/ een gróót vader met zyn enkel/ de schippers in ze/ de bouwheren int veld/ ende elck op zyn ambacht/ onderling voor tydverdryff grondlyck vant belóóp der Natuurlyker dinghen met merckelyck onderscheid mochten óf konden spreken/ men zoude zonder twyfel meer gheleerdheid/ hógher kennis/ ende bescheidelycker óórdeel/ op de baan hebben’

Twe-spraack
vande
Nederduitsche
Letterkunst/
ofte
Vant spellen ende eyghenscap
des Nederduitschen taals,
uytghegheven by de Kamer
IN LIEFD BLOEYENDE,
t'Amstelredam.

Taal als machtsinstrument: *ethiek*

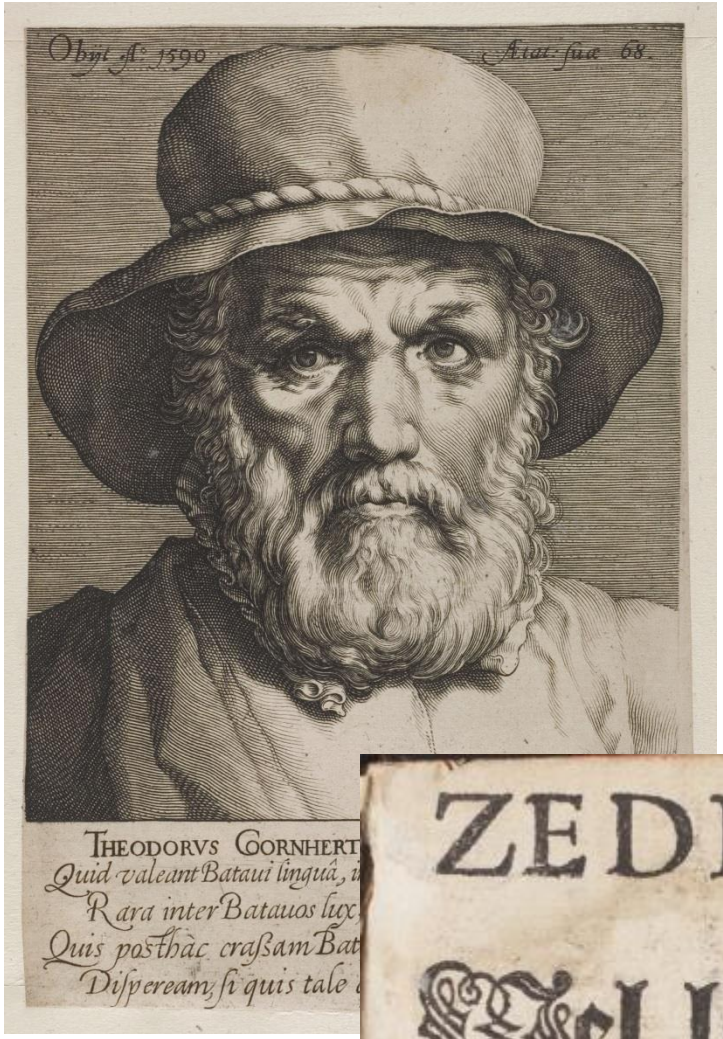

Taal ->

wellevenskunst

C. Hoe werd het Nederlands (nog) machtiger?

Bouwen aan de taal → de taal ontdoen van ‘onnutte lappen’ en vuiligheid

Van nieuwe taal naar standaardtaal: taalregels

De Nederduytsche
GRAMMATICA
Ofte
Spraec-konst/
Waer in de gemeyne deelen der Nederduytsche spraeke (nae de manier der Grieken ende Latijnen) beschreven zijn.
DOOR,
CHRISTIAEN van Heule,
Mathematicus.

TOT LEYDEN,
By Daniel Roels Boek-verkooper/
Anno 1625.

BESCHRYVINGE ENDE LOF
DER STAD
HAERLEM
IN HOLLAND:
In Rijm bearbeyd: ende met veele oude ende nieuwe stucken buyten Dichte uyt verscheyde Kronijken/Handvesten/Brieven/Memorien ofte Geheugenisen/ende diergelijke Schriften verklaerd/ende bevestigd.
DOOR
SAMVEL AMPZING, van Haerlem.
Mitsgaders
PETRI SCRIVERII
LAVRE-KRANZ
Voor
LAVRENS KOSTER
Van Haerlem,
Eerste Vinder vande
BOEK-DRVCKERYE.
De Voor-rede aen den Leser geeft enig onderwijs van onse Nederduytsche Spraeke, ende Spellinge, en desen gebruyckt, onaer den Tytel ofte Opschrift van Nederlandsch Tael-Bericht: handeld ook een weynig van de Rijm-konste, tot nut ende lust der weet-gierigen.
TE HAERLEM,
By Adriaen Rooman, Ordinaris Stads-Boekdruycker/
clo Io c. XXVIII.

Variatie in regelgeving: eenvormigheid of niet?

‘Grote man’ of ‘Man groot’?

Variatie

Twe-spraack (1584): we zeggen soms ‘Vader ons, ende by verwondering broeder myn ; voor onze vader/ ende myn broeder. dit zelfde zoude ick niet mispryzen (dóch soberlyck) daart wel te pas quam na te doen/ om metter tyd inde wyze van vervoeghen wat meer verandering in te voeren’

Eenvormigheid

Vondel, Hooft etc: geen ‘Walsche [Franse] en valsche verdraeying’

→geen ‘Man groot’

Variatie in regelgeving: regels stroken vaak niet met elkaar

‘ik en ga niet’ of ‘ik ga niet’?

Tweeledige negatie

Statenbijbel 1637

Eenledige negatie

Hooft 1638

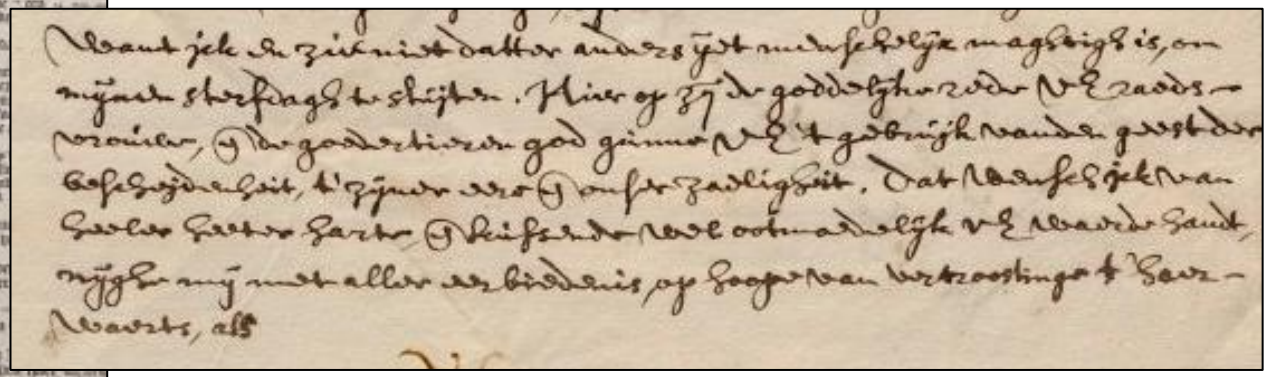

Zondebokken en dieven in de nacht: hoe de Reformatie de taal veranderde

DI 31 OKTOBER, 12:33 AANGEPAST DI 31 (

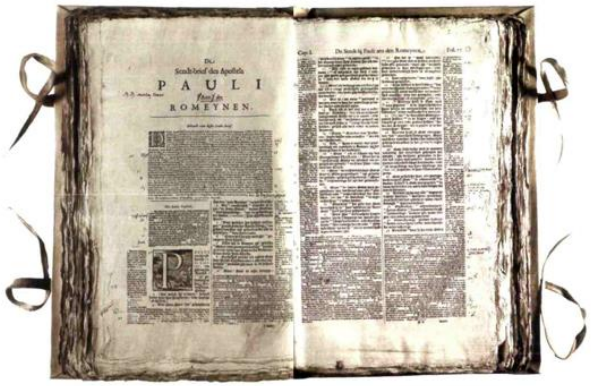

Luther schreef niet alleen de 95 stellingen waarin hij de katholieke kerk aanklaagde, hij vertaalde ook de bijbel naar het Duits. In Nederland hadden we onze eigen vertaling: de Statenbijbel. Die had enorme invloed op de taal die we spreken. Nog altijd, zegt schrijver Tommy Wieringa.

Hij kan er zo een paar voorbeelden bij geven. "Het is heel eenvoudig", zegt Wieringa in het *NOS Radio 1 Journaal*. "Iemand die als een dief in de nacht komt, of als je een zondebok aanwijst, of parels voor de zwijnen werpt, of vreest met grote vreze. Onze taal is er echt van doordrenkt."

> **Ook ik gebruik die taal dagelijks. Het grappige is dat je je er niet zo van bewust bent.**
>
> — Tommy Wieringa over de invloed van de Statenvertaling

Resolutiën:

Rechtveerdich	ipv	Rechtvaerdig
Zich	ipv	Mijn
Liggen	ipv	Leggen

Statenvertaling: een moderne taal?

Ende haer nae Bethlehem sendende, seyde, Reyst henen, ende ondersoeckt neerstelick na dat kindeken, ende als ghy het sult gevonden hebben, bootschapt het my, op dat ick oock kome, ende dat selve aenbidde.

Ghy hebt gehoort dat [tot] den ouden gesegt is, Ghy en sult niet dooden: maer so wie doodet, [die] sal strafbaer zijn door het gerichte.

Informele taalregulering in Hoofts kringen

946 ***Aen den Ridder Hujghens, Heere van Zujlichem etc.***

1 Mijn Heere,

2 U.Ed.Gestr. Daghwerk deed mij daetlijk Heilighavondt neemen[2] 3 van ander werk. Ik schejdd' 'er niet ujt, eer 't ujt was; ujtgezejdt[3] 4 bed en taefel: ende besteld' het voorts aen den Heere Barlaeus.[4] 5 Deez, houdende noch zijn' kamer, vond goedt het daer gezament-[5] 6 lijk te doorzien met de H.H. Mostart, Baek, en Vondel, die, nevens[6] 7 mij, eenighe avondtujren daer aen besteedt hebben. Maer de 8 vergaedring hield zoo wel geen' streek, dat ik ijder beletten kon[8] 9 't gedicht eens nae zich te neemen, om het in 't bezonder voorts te[9] 10 lezen. Mostart en Vondel hebben ijets aengetekent dat den taelschik[10] 11 betreft; op dat U.Ed. Gestr. overweghe oft zij zich dienaengaende[11] 12 met ons vergelijken konde; dewijl 't wel passen zoude daerin eenen 13 gemeenen voet te volghen. Eevenwel kan ik niet alles voor vol[13] 14 aenvatten, wat hun behaeght: ende Vondel dunkt mij somtijds 15 knorven in de biezen te zoeken. Wijders, aen zoo blinkend een[15] 16 Daghwerk den dagh te verbieden, waere jammer; ook, mijns[16] 17 gevoelens, een verlooren toeleg; gemerkt het met de scherpe[17] 18 straelen zijner aerdighejt de dompighste dujsterhejt konde doen[18] 19 verdwijnen, en midnacht tot middagh maeken. Mijn arme geest, 20 hoewel alleenlijk gestelt (en dit noch quaelijk genoegh) om maetvrij[20] 21 gelujdt te slaen, heeft zich nochtans verpijnt de verdrooghde[21] 22 rijmpen te doen inkt geeven. De springader van den Heere Barlaeus[22] 23 brujst met wel een' andren toon. Dezes onderschejdts zal U. Ed.[23] 24 Gestr. aen de bijgaende reghelen gewaer worden; gelijk zij 't, 25 zonder twijfel, verwacht heeft. De H.H. Mostart en Vondel hebben[25] 26 ook ijets belooft. Dat (meen ik) zal haest volghen; ende altijds uwe[26] 27 geboden, wen z'hem gebeuren moghen,

28 Mijn Heere,

29 Uwer Ed. gestr.

30 Verplichte ootmoedighste dienaer

31 P.C. Hóóft.

Minuut. UBA II C 11.445. - Afschr. KA CLXXIa[b] 128.
Datum. De datum 21 die in de minuut opengelaten is, wordt hier aan het afschrift ontleend.

[2] *deed...werk:* deed mij dadelijk vrijaf nemen van ander werk, ander werk in de steek laten.

[3] *scheidd'er...was:* (woordspelend) nam er geen afscheid van (hield er niet mee op), voor het uit was.
ujtgezeidt...taefel: uitgezonderd slapen en eten, afgezien van slapen en eten.

[4] *besteld'...voorts:* bezorgde het daarna, zond het verder door.

[5] *houdende...kamer:* Barlaeus was in die tijd ziek, zie zijn brief aan Huygens van 5 febr. 1639, Br. II, nr. 2038.
vond goedt: ging ermee akkoord.

[6] *doorzien:* nauwkeurig te bezien (WNT *doorzien (II)* 3122).
nevens mij: naast, met mij (Hooft was dus bij de gezamenlijke lezing aanwezig!).

[8] *hield...streek:* verliep niet zo goed (letterlijk: hield niet zo goed koers,

Gevolg: Hooft stopt met tweeledige negatie

Tekst	Jaar	Enkele ontkenning in … % van de gevallen
Henric de Gróte	1626	73
Tacitus (manuscript)	1636	96
Rampsaligheden	1636	98
Brieven	tot 19 april 1638	64
Brieven	vanaf 19 april 1638	100
Nederlandse Historien	1642	100

Onderzoeksresultaten afkomstig uit: Paardekooper, Piet, 'Bloei en ondergang van onbeperkt ne/en, vooral dat bij niet-woorden'. In: *Neerlandistiek.nl* (2006). Digitaal raadpleegbaar: http://www.meertens.knaw.nl/neerlandistiek/.

Gevolg: Vondel schaaft zijn teksten bij

In de herziene druk van *Palamedes* (1625) uit 1652 zijn alle dubbele ontkenningen geschrapt:

Versie 1625: ‘Ten leed geen seven jaar…’

Versie 1652: ‘Het leedt geen seven jaer…’

Onderzoeksresultaten afkomstig uit: Wouden, Ton van der, ‘Meer over dubbele ontkenningen. Reactie op Piet Paardekooper’. In: *Neerlandstiek.nl* (2007). Digitaal raadpleegbaar: http://www.meertens.knaw.nl/neerlandistiek/.

Taalpraktijk volgt niet altijd de taalregels: tweeledige negatie in gekaapte brieven

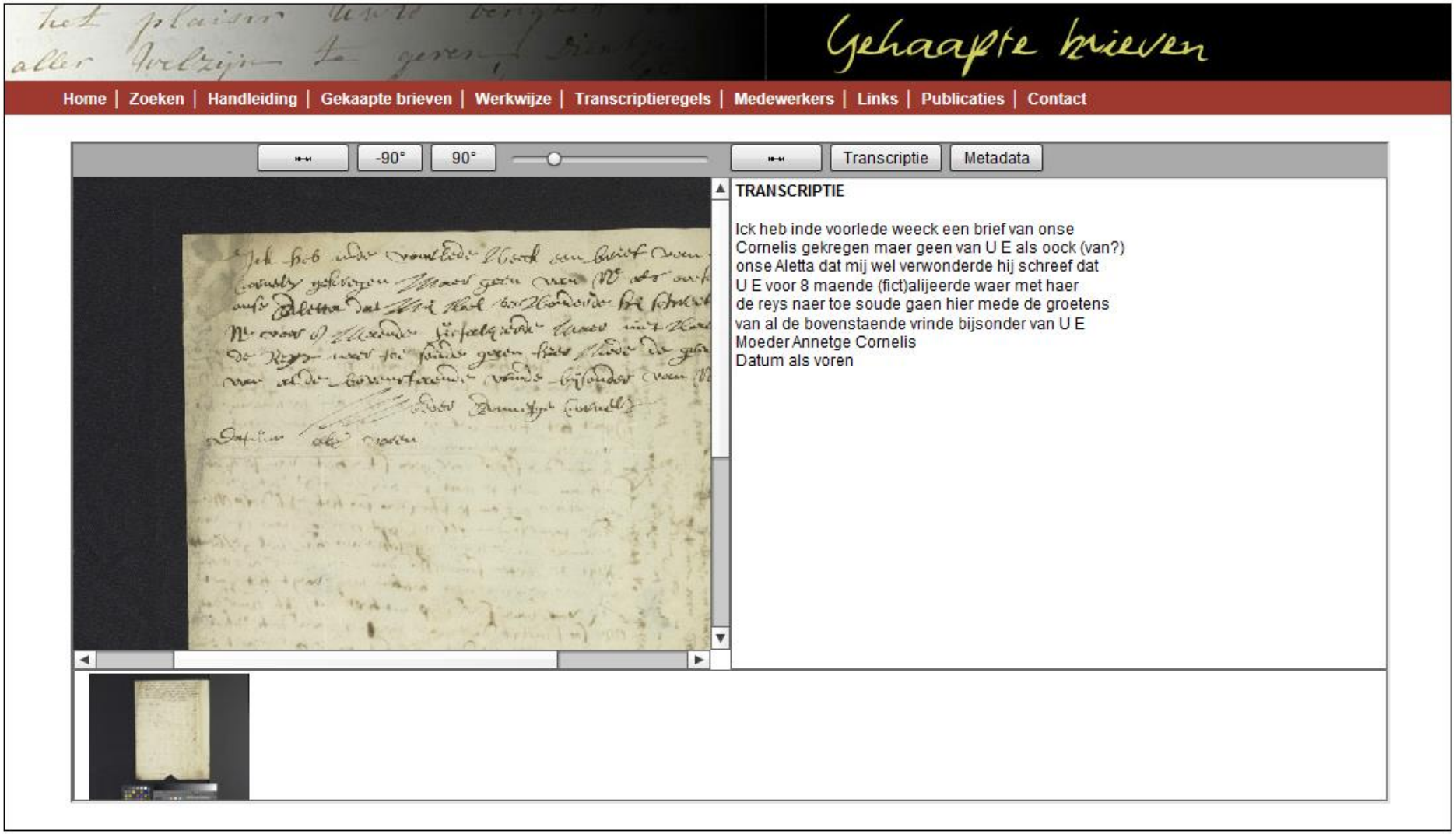

Taalpraktijk volgt niet altijd de taalregels:

Hooft zegt het één en doet het ander

jammer t' ooverſtelpen. Maar Conneſtaggio tuyght van goede plaatſe be-
richt te zyn, dat Alva de ſtadt den ſoldaaten, al oover een' wyle, ten roof
belooft had, om tot Berghen zyn woordt te mooghen vryen. Mendo-
za, een Spanjaardt, niet darrende 't werk verdaadighen, tracht d'oo-
verſten t'ontlaſten, met zeggen, dat zy 't geirne gekeert gehadt hadden;
maar aan den ſoldaat, die zich veele maanden ten achtere, en zeer berooyt
vond, geen houden geweeſt zy. In deeze ſlaaverny ſtak Mechele, tot het

Wij Hollanders in plaetse van het Praeteritum prius gebruijken het Praeteritum Imperfectum, gelijk de Latijnen het Perfectum in dezelve plaets, want BY BELEGHERDE zeggen wij voor assedio oft assiegea. Dog kunnen wij ook zeggen, HY HEEFT DE STADT BELEGHERT; gelijk de Latijnen obsedit urbem. Evenwel in dit HEEFT BELEGHERT kan duijsterheijt vallen, want het mochte verstaen worden, dat hij de Stadt nog beleghert hield, op den tijd als wij spreeken: zulx om heel klaer te spreken, wel noodigh waere te zeggen HY HEEFT BELEGHERT GEHADT; **'t welk een' verdrietighe lankheit geeft, met de verdubbeling van 't Verbum auxiliare HEEFT, GEHAD.**

P.C. Hooft, *Waernemingen op de Hollandsche tael,* 1635-1641

Taalpraktijk toont variatie: genitiefvariatie bij Coornhert

Dit is haer Vader, die is der liefden Fonteyne. […]

Sy ist *lieflijck zaet vand*er broeders eendrachticheyt,

t Voetsel der sielen doort Godtlick woorts almachticheyt,

Sy is der doechden wortel in warachticheyt,

t Grootste alder dinghen.

Schijnt het gebot zwaer, sy is des wets volbringen.

Isser ancxt en zorge, sy doet vrees wtspringen.

Wertmen verongelict, tgemoet can sy bedwingen,

Alsmen tpaert metter tomen leyt.

Sy is *dalder sterckste bant der volcomenheyt*.

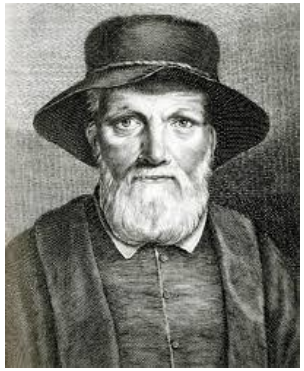

Taalprakijk: D.V. Coornhert

’T welck niemandt en vermagh, zo langhe **versteentheyt**

Van zijn *wil* **<u>hardtneckigh</u>** noch int hert en ghebeent leydt.

Van dit zijn **<u>versteende</u>** *herts* **hardtneckigh**e daden.

→ ’T nieu hert is maar een nieu gheboogh**zame** wille

Dus: regels én ratjetoe

Onderzoeksproject ‘Language Dynamics in the Dutch Golden Age’:

- Variatie binnen auteurs (zoals Coornhert)
- Hoe zetten vroegmoderne schrijvers de (variatie)mogelijkheden van de taal in om hun positie op te eisen en te verstevigen?

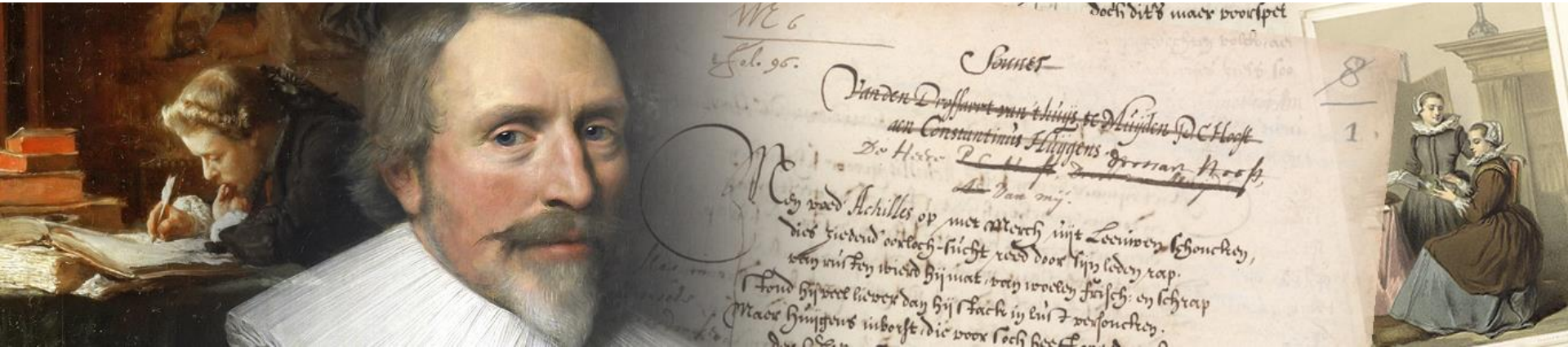

D. Macht *door* taal:

Hoe zetten vroegmoderne schrijvers hun taal in?

G. A. BREDEROODS

Spaanschen Brabander

IEROLIMO.

Ophsperelt

Op de Eerste Duytsche

ACADEMIE.

T'Amsterdam,

Voor Cornelis Lodewijckſz. vander Plaſſe, Boekverkoopere op d'Italiaanſche Dijck, 1617.

Snol An over haar recente avontuurtje:

Hy loofden my een jack, twee rocken en een vliegher.598
Specy in manum (seyd' ick) God is gheen bedriegher.599
600 Ick sal't gheven (seyd' hy) so waar als ick hier stae.
Die zijn gelt te voren gheeft (seyd' hy) die mint op ghenae.601
Doen seyd' ick, soo veel te loven en niet te gheven,602
Dat doet borsje de malle luy in vreuchden leven.603
Dat gat en boordje niet, seyd' ick, soo jongman fijn,604
605 Ick ken soo wel een boef, als al de boeven mijn,605
En met soo sloech hy munt. Ick sou niet kunnen spreken,606
Of hy, of ick, of wie dat eerst opsloech de deken:

598 *loofden*: beloofde; *vliegher*: bovenrok die opgeslagen kon worden / 599 *specy in manum*: geld in de hand, boter bij de vis; *God is gheen bedriegher*: alleen God bedriegt niet (de mensen wel) / 601 *die mint op ghenae*: moet maar afwachten of hij voor zijn liefde iets terugkrijgt / 602 *doen*: toen; *loven*: beloven; *niet*: niets / 603 *borsje*: ventje (aangesproken persoon) / 604 *boordje*: boor je; *dat gat en boordje niet*: dat lukt je niet (met seksuele bijbetekenis); *soo*: zo is het, je ziet het; *jongman fijn*: beste jongen / 605 *soo wel*: even goed; *ick... mijn*: we zijn wat bedriegerij betreft aan elkaar gewaagd / 606 *met soo sloech hy munt*: meteen kwam hij over de brug, dokte hij; *spreken*: zeggen

Jerolimo:

Triumphante Vroukens, met eer en deucht bepaerelt,618
Die met ou oogskens dwingt de grootste vande Waerelt.619
620 U alderminste slaaf die gay weet op der aart,
Die wenst ou al het gheen da gay denckt en begaert.621
Ick bid ou Majesteyt haar soo laach te verneeren,622
Dat ick een letsken mocht met ou wat pourmaneeren.623

An:

Dees bede niet alleen sy u gheconsenteert:624
625 Maar wy houden daar toe ons grootelijcks vereert,625
Soo wel door u persoon, als door u reverency.626

621 *da gay denckt en begaert*: dat gij in uw geest begeert / 622 *haar soo laach te verneeren*: zich zo diep te vernederen / 623 *letsken*: een weinigje, een stukje; *pourmaneeren*: wandelen / 624 *gheconsenteert*: toegestaan / 625 *houden daar toe ons grootelijcks vereert*: voelen ons er daarenboven buitengewoon door vereerd / 626 *door*: wegens; *u reverency*: de hulde die u ons hebt betuigd

Macht door taal

Willemken van Wanray:

vrouw in kwetsbare positie

volgt taalgebruik van hogere

klassen en eist zo de macht voor

zichzelf op

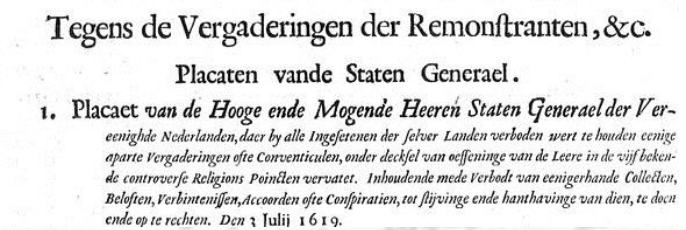

Tegens de Vergaderingen der Remonstranten, &c.

Placaten vande Staten Generael.

1. Placaet van de Hooge ende Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, daer by alle Ingesetenen der selver Landen verboden wert te houden eenige aparte Vergaderingen ofte Conventiculen, onder deckfel van oeffeninge van de Leere in de vijf bekende controverse Religions Poincten vervatet. Inhoudende mede Verbodt van eenigerhande Collecten, Beloften, Verbintenissen, Accoorden ofte Conspiratien, tot stijvinge ende hanthavinge van dien, te doen ende op te rechten. Den 3 Julij 1619.

Willemken van Wanray (ca. 1573-1647)

'Introduceerders'

Ende als sy van boven affquamen, hebbe ick haer aengespraken ende gevracht waet haer movierde so in myn huys te werck te gaen ende te soecken daer sy niet verloerren en hadd.

Als hy [burgemeester] binnen was, heeft hy Jan den geweldeger ingeroepen ende die doeur toegedaen, vragende waerom ick hem niet hadde ingelaete.

Vergelijk met:

Doen sprack ick tegen Kelffken, my beclaegende over ‘t gewelt dat hy my dede. Ick seyde dat sy ereger handelde als Duc Dalff, vragende off dat all tot eenycheyt streckte tuschen die gemeinte.

Het werkwoord beginnen

- ✓ Afkomstig uit klassieke talen, veelvuldig aanwezig in de Bijbelse evangeliën
  - Ende sy begonnen hem te bidden, dat hy van hare lantpalen wechginge. (Marcus 5:17)
  - NBV: Daarop drongen de mensen er bij Jezus op aan om hun gebied te verlaten.
- ✓ O.a. markeren van onmogelijkheid tot afronding

Ende ick begonde te verhalen twee exempelen tot den prophet Dannyel […]. Het tweede exempell dat ick begonde te verhaelen […]. Dan ick mocht den tyt niet hebben dit twede exempel ten vollen te verhalen. De burgenmeyster kelfken viel in myn woerden […].

Maar lagere klassen volgen niet per definitie de hogere

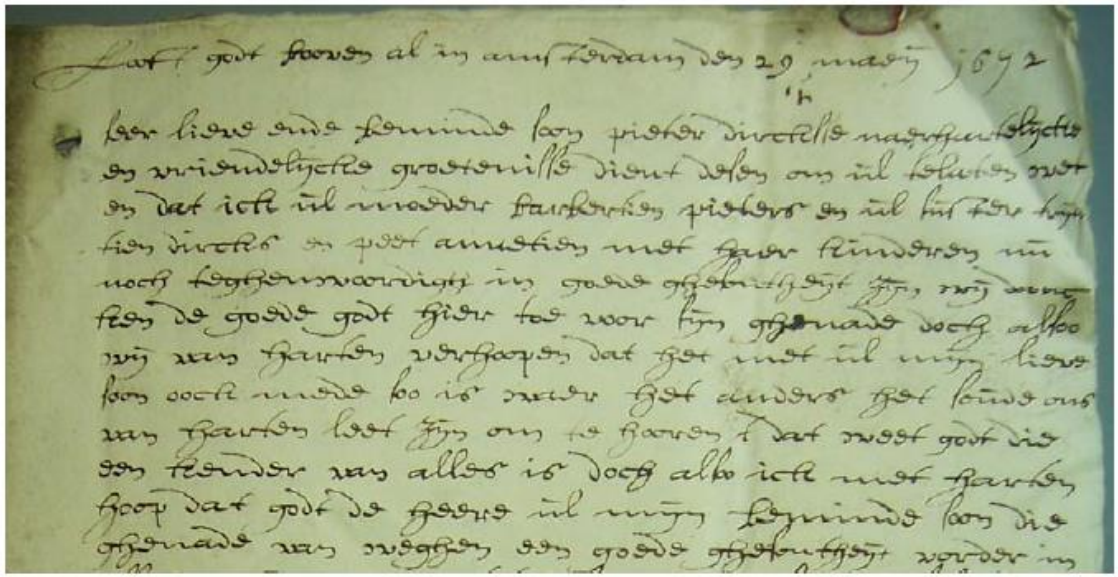

Brief van Barbertje Pieterse aan Pieter Dircksse

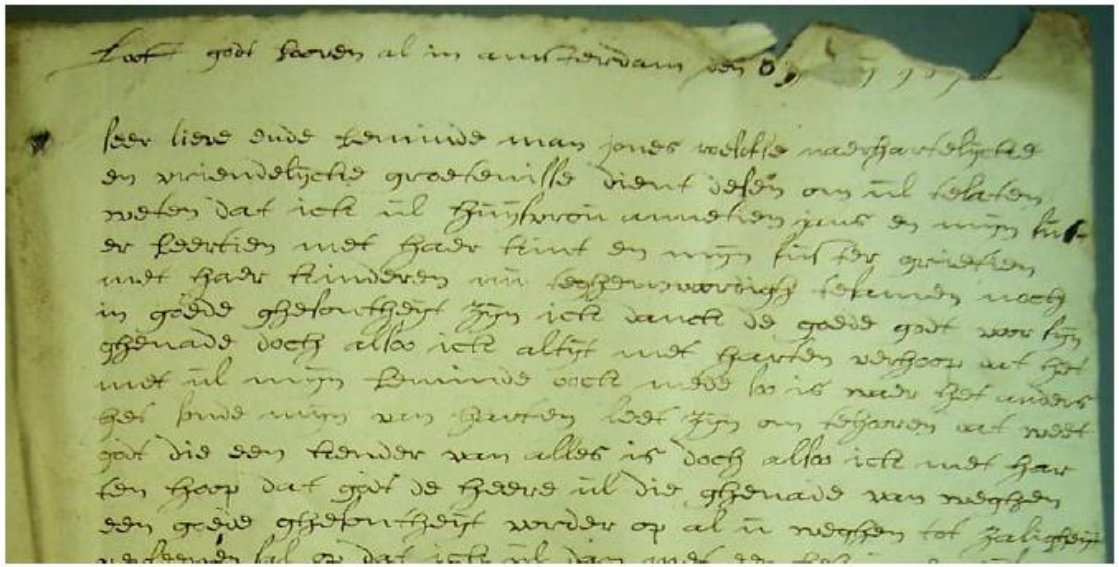

Brief van Annetje Jans aan Jones Roelofse

Samenvatting

- Taal werd gezien als een machtig instrument: het kon niet alleen de werkelijkheid weergeven, maar die ook mee vormen.
- De Nederlandse taal zou bij uitstek geschikt (want: oud, natuurlijk, rijk, verstandig) zijn om mensen te brengen tot kennis en burgerschap.
- Maar dan moest de taal wel actief bijgeschaafd worden: regels & ratjetoe.
- Regels én variatie werden benut om de eigen positie te verstevigen via taal.

Language Dynamics in th

languagedynamics.wp.hum.uu.nl

Universiteit Utrecht

Search the Site...

Language Dynamics in the Dutch Golden Age

Researchers | Research output | Related projects | Advisors | Media | Projectomschrijving | Education

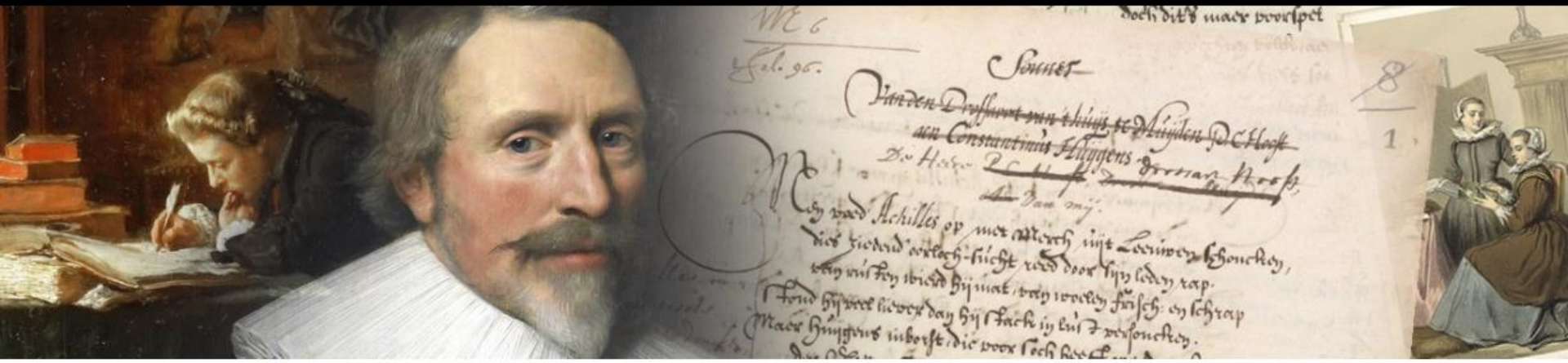

The vibrant political, religious and cultural atmosphere of the Dutch Golden Age interacted with language. 17th century Dutch was a mixture of fading linguistic properties from the preceding language phase, Middle Dutch, and upcoming new ways to construct words and sentences. These language innovations were partly driven by migration, literary innovations and standardization processes.

Within these language dynamics we observe a type of language variation that has rarely been addressed before: variation within individual language users (*intra-author variation*). The famous author P.C. Hooft, for instance, uses the Middle Dutch way to express negation as well as a modern alternative. How can we account for this variation, seemingly randomly displayed by authors? This project, funded by NWO, will chart and explain the grammatical properties of intra-author variation, as well as the social- and literary-cultural factors that influenced the way individual authors used their variation in a strategic and/or creative